

גדר חוב שושבינות (בבא בתרא קמד-קמה)

גליון 435

איתא במשנה בדף קמד: האחין שעשו מקצתן שושבינות בחיי האב, חזרה שושבינות, חזרה לאמצע, שהשושבינות נגבית בבית דין אבל השולח לחבירו כדי יין וכדי שמן אין נגבין בב"ד מפני שהן גמילות חסדים. ופירש הרשב"ם (בד"ה האחין) שכן דרך שושבינות נוטל דורון לשמחת חבירו ואוכל עמו, וזה יחזיר לו כמו כן כשישא אשה וכו'.

במשנה איירי באב ששלח שושבינות ע"י אחד מבניו, ומת האב, שאז הדין הוא שכאשר יחזור זה הבן וישא אשה, ההוא שקיבל ממנו יתן כסף למשפחת החתן, והוא יתחלק בין כל האחים ולא רק לחתן. ובגמ' הקשו מברייתא שכשהיא חוזרת, חוזרת לו, דהיינו לאותו בן ולא לכל האחים. ור' יוחנן הגיה במשנה נשתלחה לאביו, דלא איירי מתניתין שהאב שלח ע"י הבן אלא קיבל. אבל באופן שנתן, יקבל אותו הבן את כל הכסף כמבואר בברייתא. ורב אסי תירץ דהדבר תלוי אם האב שלח אותו בן בפירוש שהוא השושבין או ששלח סתמא, שאז הכסף חוזר לכלל האחים. ושמואל תירץ דלעולם הכסף חוזר לאותו הבן, ומשנתנו עוסקת באופן שהאח ההוא (השושבין) מת וייבם אחיו את אשתו שאז הכסף הולך לכלל האחים ולא ליבם לבדו כי אין יבם (שדינו כבכור) נוטל כי אם במוחזק, וכאן היה חוב שהוא נחשב ראוי. ובדף קמה. ת"ר חמשה דברים נאמרו בשושבינות, נגבים בבית דין, וחוזרת בעונתה, ואין בה משום רבית, (קמה:) ואין השביעית משמטתה, ואין הבכור נוטל בה פי שנים.

מבואר בגמ' דמצד אחד נגבית השושבינות בב"ד כמלוה, שחייב המקבל להחזיר לנותן כשהוא נושא אשה אבל מצד שני אין בזה רבית אם הוסיף לו על הסכום שקיבל. וברשב"ם כתב דלאו אדעתא דרבית יהיב ליה, שאם רצה פוחת לו אלא מתוך שמחת ריעות הרבה בדורון. משמע שמן הדין יכול לתת לו פחות, ולכן גם אם נותן יותר אין בזה רבית כי אין החוב אינו סכום מסוים. אבל הרש"ש כתב דמה שכתב הרשב"ם שאם רצה פוחת אין כוונתו לתת פחות ממה שקיבל אלא לתת פחות מהריבוי שנתן בפועל, ואין זה רבית, כי לא היה חייב להוסיף לו כלום, וסתם הוסיף לו כמתנה מחמת ריעות. (ואינה רבית מאוחרת כי לא ניתן כהלואה). והנה בהמשך הגמ' מבואר שאם השושבין שנתן מת, אין המקבל חייב להחזיר ליורשיו כי יכול לטעון תנו לי שושביני ואשמח עמו. ולכן הגמ' בריש דף קמה. אומרת שרק באופן ששמח עמו בכל ז' ימי המשחה ולא הספיק לשלם עד שמת שאז נוצר כבר חוב, צריך לשלם, ולכן הכסף הולך לאמצע כשיש יבם כי יבם אינו יורש חוב שהיה מגיע למת אלא רק במה שהיה מוחזק אצלו וכנ"ל.

והקשה בחי' הריטב"א (קמה. בד"ה אמר רב יוסף) וקשיא לי למאי דקס"ד מעיקרא שלא שמח עמו ימי המשחה, למה לי למפרך על ידי גלגול מטעם תנו לי שושביני ואשמח עמו, תיפוק ליה דשושבינות חוזרת לעונתה דהיינו בימי חופה כדלקמן, עכ"ל. וכן הקשה בקובץ שיעורים (אות תקד).

ויוצא מקושייתו דהגדר של חוזרת בעונתה הוא שלא חל חיוב על המקבל עד שיגיע הזמן שהשושבין יתחתן. ואילו הטענה של תנו לי שושביני הוא שלמרות שהוא חייב יש לו טענה לפטור את עצמו מצד שהשני אינו נמצא כדי לקבל. ולכן הקשה הריטב"א דלמה להגיע לטענת פטור אם עדיין לא התחיל החיוב. והרי מבואר בגמ' שטענה זו נלקחה מהדין של אשה שנתקדשה ומת הארוס שאינה צריכה להחזיר כסף הקידושין כי יכולה לטעון תנו לי בעלי ואשמח עמו. וביאר הרשב"ם (בריש דף קמה.) כלומר אני מזומנת להשלים תנאי קדושי דהיינו נישואין (שנתן לה כדי שתינשא לו) ואין העיכוב תלוי בי, עכ"ל.

והיינו שהיא קיבלה קידושין וזה מחייב אותה להינשא לו, והיא מצידה מוכנה להשלים חובתה, והעיכוב הוא מצידו, ולכן אינה צריכה להחזיר מה שקיבלה. א"כ ה"ה כאן שקיבל שושבינות ומוכן להחזיר אבל השושבין מת, הרי העיכוב אינו מצידו, ולמה שיצטרך להחזיר.

אבל לכאורה אינו דומה הנידון לראיה דשם קיבלה האשה והתחייבה מיד, והנידון הוא בהשלמת חובתה שכבר קיים אבל בשושבינות אין חוב עד שההוא יתחתן ואם לעולם לא התחתן אין זה פטור מהחוב שלו אלא שלעולם לא נתחייב. וא"כ כשאומר תנו לי שושביני הוא בעצם אומר עדיין לא התחייבתי ולא שיש לו טענה להיפטר. וא"כ מה מקשה הריטב"א תיפוק ליה דחוזרת בעונתה הרי זה היינו הך דהחוב מגיע בעונתו כי אינו חייב עד שהשושבין שלו יתחתן.

והריטב"א תירץ דאיירי דנכנס לחופה ועדיין לא עברו ז' ימי המשתה דס"ד דכל הנכנס לחופה קודם שמת עונתה הוי ולהכי פרכינן דלאו עונתה היא דהא יכיל למימר תנו לי שושביני כל ז' ימי המשתה ואשמח עמו. והיינו דהקשה הריטב"א דתיפוק ליה דעדיין לא הגיע הזמן. ותירץ דהיות וכבר נכנס לחופה ס"ד דנחשב שהגיע זמנו וכן התחייב. ועל זה טענו דעדיין יכול לומר תן לי שושביני לכל הז' ימים דלא נגמר החוב. ועוד תירץ בשם מורי הרב הר"מ ז"ל דכי אמרינן חוזרת בעונתה ולא קודם לכן היינו כשהוא קיים וראוי לעשות החופה אבל כשמת, מיד הגיע עונתו, ואנן פרכינן דהא ליכא למימר, דהא יכיל למימר תנו לי שושביני ואשמח עמו.

לפי התירוץ השני מצד עונתה היה חייב מיד כשמת אע"פ שלא עשה חופה אלא דיש למקבל טענה שהוא מצידו מוכן לתת וההוא איננו ולכן הוא פטור. ויוצא שכל זמן שהשושבין חי ועדיין לא נשא אשה לא חל החוב כלל (לא הגיע עונתה) אבל אם הוא מת חל החוב רק שיש לו טענה תנו לי שושביני שפוטרת. וזה הכל אם השושבין מת אבל אם החתן הראשון מת ועכשיו מתחתן השושבין כתב הריטב"א הרי זה גובה ממנו שושבניו דהו"ל דומיא דמתה היא דיכיל האי לומר אנא הא קאימנא. ונהי דלא יכול לבוא ולפרוע לי השמחה, מ"מ החזירו לי המעות שהלויתי לו. ולכן היורשים צריכים לשלם. וכן כתב הנמוקי יוסף בשם הרמב"ן דאינו בדין שיפטר מפני שאינו יכול ללכת לשמוח עם חבריו כדאמרינן לקמן (קמה:) דאי לא אודעיה ולא אתא שלומי משלם.

כמו שמצאנו שאם לא בא הראשון לשמח את השושבין שמתחתן בכל זאת חייב ה"ה במת שחייבים יורשיו. וצ"ע למה חייבים דאם כל החוב הוא שבכוא העת שיתחתן יהיה חייב להשתתף ולתת והרי אינו יכול לבוא כי הוא מת, למה יתחייבו היורשים. וכן הקשה בשו"ת עמודי אור (סי' קב אות ד). וע"כ י"ל דהחוב של שושבינות בדרך כלל חל רק כאשר מתחתן השושבין אבל אם מת המקבל וכבר אינו יכול לבוא חל החוב, וממילא יורשיו חייבים במקומו. והביאור הוא כי יש חיוב שמוטל עליו כשהשושבין יתחתן ויתכן שיופקע החוב כגון שלא יתחתן או שישא אלמנה וכדו' (וכן לשון המאירי יש שם קצת תנאים שמפקיעין את החזרה) אבל כשמת ולא הופקע החוב מצד השושבין, חייבים היורשים. ולכן כתב רבו של הריטב"א שגם במת השושבין חל החוב אלא דיש טענת פטור של תנו לי שושביני ואשמח עמו שזה פוטרו. אבל כשמת המקבל אין טענת פטור, ולכן חייבים היורשים.

הריטב"א בתחילה סבר שכל זמן שלא נשא השושבין אשה, כלל אינו חייב, ולכן הקשה דאם מת למה בעינן להגיע לטענה של פטור, תיפוק ליה שהחוב בכלל לא התחיל. ולכן הוצרך לתרץ דאיירי שכבר נכנס לחופה ולכן חיוב ישנו רק דיש לו עדיין טענת פטור שהיות ומנוע ממנו (בגללו) לשמוח כל ז' ימי החופה אינו חייב לשלם. אבל לרבו של הריטב"א החוב בעצם חל מיד כשמת, ולכן החוב חל על היורשים. וכן כתב בשו"ת עמודי אור (הנ"ל) שהטענה של תן לי שושביני הוא תנאי הרווחה לענין תשלומי השושבינות (שמשלם רק באופן שגם שמח אתו ואכל) ולכן א"צ לשלם כל זמן שלא התחתן אבל כשמת המקבל ואין לו אפשרות לבוא ולאכול אז נשאר עליו חוב גמור ולכן יורשיו חייבים לשלם. ומדבריו משמע עוד יותר, שבעצם החוב חל מיד אלא שהיות ומגיע לו להנות מהנתינה שלו אינו חייב בפועל עד שיתחתן, ולכן עונתה היא זמן נישואיו. אבל כשאין לו אפשרות לבוא כי מת חל חיוב גמור מיד והוא עובר ליורשים. נמצינו למדים שיש ג' ביאורים בגדר חוב השושבינות. בפשטות אין החוב חל אלא בזמן נישואי השושבין. ומרבו של הריטב"א חזינן שהחוב חל כשמת המקבל. ובעמודי אור חזינן שהחוב בעצם חל מיד אלא שהזכות להנות מהנתינה מונעתו, ולכן כשמת חל החוב. ואולי זוהי גם כוונת רבו של הריטב"א.